

УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ В КОМПАРАТИВНОМУ ВИМІРІ

Ольга КРИЖАНОВСЬКА

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри української та зарубіжної літератури,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

вул. Коваля, 3, м. Полтава

ORCID: 0000-0001-9840-270X

overnik16@gmail.com

У статті підкреслюється, що дослідження зв'язків різних національних літератур базується на теоретико-методологічних роботах, присвячених проблемам порівняльного літературознавства. З'ясовано, що порівняльно-історичний метод враховує схожість і відмінність явищ, визначає інтенсивність повторень тих чи інших ознак. Вивчення українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків потребує звернення до генетичного (історико-генетичного), контактологічного і типологічного методологій. З'ясовано, що компаративний підхід до вивчення літературних зв'язків потребує врахування передумов виникнення типологічних спільностей на різних рівнях (стилістичному, жанрово-видовому, ідейному). Компаративне дослідження художніх текстів різних національних літератур потребує урахування культурно-історичного контексту. Наголошено, що вивчення українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків потребує врахування типологічної схожості та відмінності втілення теми та ідеї, мотиву, проблематики, персонажів, розробки сюжетів та ін., урахування типології міжлітературного діалогізму. З'ясовано, що в українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язках найбільш активним є непрямий діалог, який простежується на всіх рівнях художніх творів. Авторка розкриває можливості компаративного підходу в дослідженні спільностей та відмінностей у художній репрезентації вічних образів, образу міста в українських, китайських та японських художніх текстах, порівнянні трансформації жіночих образів у творах сучасних українських, китайських, японських письменниць. Рецептивна естетика дозволяє з'ясувати специфіку інтерпретації творчості українських митців критикою та літературознавством Китаю та Японії, а також розглянути рецептивні студії українських дослідників про художні явища китайської та японської літератури. Авторка наголошує, що звернення до інтертекстуального аналізу дозволяє виявлення ремінісценцій, алюзій, цитат, різнорівневий розгляд українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків у художніх текстах письменників.

Ключові слова: *діалогізм, інтертекстуальний аналіз, китайська література, компаративістика, літературні зв'язки, рецептивна естетика, українська література, японська література.*

UKRAINIAN-CHINESE AND UKRAINIAN-JAPANESE LITERARY RELATIONS IN A COMPARATIVE DIMENSION

Olha KRYZHANOVSKA

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature,
Luhansk Taras Shevchenko National University*

Kovalya str., 3, Poltava

ORCID: 0000-0001-9840-270X

overnik16@gmail.com

In the article, the author writes about the importance of the comparative method for the study of literary connections. The author draws attention to the literary ties between Ukraine, China and Japan. Researchers who study literature use the comparative method, looking for similar and distinctive features in the works of writers. A scientist should use genetic, contactological and typological methodologies. This helps to study the literary connections of Ukraine, China and Japan more deeply. The author found out that for the comparative method of studying literary connections, it is necessary to know the cultural and historical context. The cultural and historical context reveals the deep meanings of artistic works. The author writes that in order to study Ukrainian-Chinese and Ukrainian-Japanese literary relations, it is necessary to understand the similarities and differences of the theme and idea of a literary work, motives, problems, characters, plot. The author reveals the possibilities of the comparative method in comparing eternal images, the image of the city, and female images in Ukrainian, Chinese, and Japanese artistic texts. Receptive aesthetics makes it possible to find out the specifics of the interpretation of the work of Ukrainian writers by criticism of China and Japan. It is necessary to consider receptive articles of Ukrainian researchers about the works of Chinese and Japanese literature. The author writes that it is necessary to use the comparative method to study reminiscences, allusions, and quotations in the artistic texts of Ukrainian, Chinese, and Japanese writers.

Key words: *comparative studies, Chinese literature, dialogism, intertextual analysis, literary connections, receptive aesthetics, Ukrainian literature, Japanese literature.*

Сучасна компаративістика звертається до порівняльного вивчення творів різних національних літератур, оскільки природа літературного тексту зумовлює звернення до такої методології. Компаративний підхід дозволяє усвідомити зв'язок українських митців зі світовою літературою, побачити багатогранність художніх текстів. Дослідження зв'язків різних національних літератур базується на теоретико-методологічних роботах, присвячених проблемам порівняльного літературознавства (В. Астаф'єв, В. Будний, О. Веселовський, Л. Грицик, Р. Гром'як, В. Дмитренко, Д. Дюришин, І. Жиленко, О. Жолковський, О. Кеба, Д. Наливайко, Л. Оляндер, Д. Чижевський, Al. Dima та ін.). Вивчення методології літературних

зв'язків України та Китаю, України та Японії потребує більш глибокого розгляду. Ми вже писали про перспективи порівняльно-типологічного дослідження літератур [1]. Компаративна методологія є базовою в діахронічному і синхронічному дослідженні українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків, дозволяє виявити естетичні, ідейні, проблемно-тематичні, жанрові подібності й відмінності. Це зумовлює актуальність статті. Отже, мета нашого дослідження – вивчити можливості компаративної методології у вивченні українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків.

«Лексикон загального та порівняльного літературознавства» дає визначення компаративістики як дисципліни, що вивчає «явища мистецтва слова шляхом зіставлення їх з іншими подібними явищами переважно в різних національних письменствах. Інколи в цьому значенні вживається термін «компаративізм» <...> Сучасна компаративістика зближується з іншими літературознавчими дисциплінами, насамперед з теорією літератури; не обмежуючись конкретними зіставленнями, прагне до встановлення ширших закономірностей, поєднує генетичний, контактологічний і типологічний підходи, надаючи останньому переважного значення» [2].

Літературознавчий словник-довідник визначає предмет компаративістики таким чином: «Генетичні, генетично-контактні зв'язки і типологічні збіги в національних, регіональних і світових літературах. Вивчаються форми зовнішніх і внутрішніх контактів, впливів, міжлітературної рецепції, посередницькі функції художніх перекладів <...> компаративістика є аспектом літературознавчих студій, а порівняльно-історичне вивчення літературних явищ має бути основою різноманітних жанрів історико-літературних і літературно-критичних праць» [3, с. 360].

М. Будний, Л. Грицик, М. Ільницький, Ю. Ковалів, М. Наєнко, Д. Наливайко, І. Папуша виділяють донаукові тенденції порівняльного літературознавства. Д. Наливайко висвітлює різні етапи розвитку порівняльного літературознавства: «Перший із них припадає на другу половину ХІХ – першу третину ХХ ст. і характеризується домінуванням генетико-контактологічних методологій та методик у порівняльних літературних дослідженнях. У середині ХХ ст. цей напрям літературної компаративістики входить у глибоку кризу й витісняється порівняльною типологією, яка в центр уваги ставить вивчення типологічних відповідностей і спільностей літературних явищ, їхніх контекстів і систем. Домінування цього напрямку триває до 80-х рр. ХХ ст., коли розпочинається третій, сучасний етап літературної компаративістики, означений відсутністю домінуючої теоретико-методологічної парадигми, методологічним плюралізмом, корелятивним добі постмодерну» [4]. Це суголосно науковим розвідкам Р. Гром'яка про сучасну компаративістику, в яких зазначено, що «розробка теорії перекладу, контрастивної і порівняльної граматики (лінгвістики) певною мірою компенсували лакуни критикованої традиційної літературознавчої компаративістики. А гематологічна критика, імагологія, генологія, історична поетика, рецептивна естетика, компаративістична версологія і метрика виводять сучасну компаративістику на ширше поле методологічного плюралізму, відновлюючи її колишній авторитет» [5].

Порівняльно-історичний метод враховує схожість і відмінність явищ, визначає інтенсивність повторень тих чи інших ознак. Тому, на думку І. Папуши, «в кожній з моделей компаративістики: в позитивістському порівняльному літературознавстві предметом досліджень стають, з одного боку, типологічні збіги в розвитку різних літератур, а з іншого – літературні впливи, запозичення та міжлітературні контакти; для формалістів – формальні аспекти літератури: жанри, форми, сюжети, прийоми; в архетипній моделі компаративістики – теми, топоси, архетипи, міфи; у структуралістській моделі – структури, правила побудови як однонаціональних, так і різнонаціональних текстів; у рецептивній моделі – простеження руху читацького сприймання літературних творів в історії» [6].

Подібні принципи компаративного вивчення літературного твору зумовлюють залежність від позиції науковця, від його схильності до певної методології дослідження. Погоджуємося із Д. Дюришиним у тому, що художній текст потрібно розглядати у світлі його різноманітних зв'язків з «літературним середовищем», з «літературним життям» [7].

Дослідження українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків потребує урахування таких ключових методологій: генетичної (історико-генетичної), контактологічної і типологічної. Генетичний підхід – «пояснення близькості явищ спільністю походження», контактологічний – з'ясовує подібності «рецепцією, взаємовпливами досліджуваних об'єктів» [2]. Контактні зв'язки визначаються особистим знайомством письменників або з творчістю один одного. Типологічні збіги (схожості) виявляють спільну тематику та проблематику, що незалежно один від одного розробляються митцями.

«Прагнення до максимально об'єктивних висновків спонукає виходити за межі однієї національної літератури до вищих, міжлітературних утворень і в кінцевому підсумку – до виходу у світову літературу. Порівняльний підхід, таким чином, приводить до узагальнення закономірностей розвитку окремих національних літератур», – наголошує Д. Дюришин [7]. Дослідник порівняльного вивчення літератур розрізняє генетичні (контактні) міжлітературні зв'язки й типологічні аналогії. Останні Д. Дюришин поділяє на суспільно-типологічні схожості, літературно-типологічні спільності та психологічно-типологічні подібності. Дослідження українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків базується головним чином на порівняльно-типологічній методології.

Компаративне вивчення літературних зв'язків вимагає врахування передумов типологічних спільностей на стилістичному, жанрово-видовому, ідейному рівнях художнього явища. Дослідження типологічних аналогій та відмінностей українських, китайських та японських літературних текстів повинно розглядатися «не тільки на тлі літературних напрямів, жанрів і жанрових форм, але водночас і під кутом зору таких складників художнього твору, як ідейно-психологічна спрямованість, характеристика персонажів, композиція та сюжетотворення, мотиви, образна система, художні прийоми та засоби, елементи метричної організації та інші компоненти твору» [7]. Отже, вивчення українсько-китайських та

українсько-японських літературних зв'язків потребує врахування типологічної схожості та відмінності втілення теми та ідеї, мотиву, проблематики, персонажів, розробки сюжетів та ін.

Компаративне дослідження художніх текстів різних національних літератур потребує урахування культурно-історичного контексту, який зумовлює появу творів. У 1920–1930-ті роках в Україні та Китаї історичні події привели до незворотних зрушень у житті пересічної людини, існування котрої поєднувалось із особистими переживаннями та важким побутом і розрухою. Мистецьке сприйняття дозволило письменникам гостріше бачити те, що їхніми сучасниками розумілося інакше. Трагічне сприйняття сучасності пронизує твори митців. Г. Косинка у творах «За земельку», «Перед світом», «Десять», «Темна ніч», «В хаті Штурми», «Мент», «Анархісти», «Гармонія», «Серце» та Мао Дунь «Перед сходом сонця», «Шовкопряди», «Крамниця пана Ліня» зображують сучасність через відтворення драматизму й трагічності людської долі. Зображення пореволюційної дійсності, трагічної долі жінки у великому місті, її страх перед можливими злиднями типологічно зближують епічні твори української письменниці М. Галич («Хліба нема», «До біржі», «Друкарка») та китайської авторки Дін Лін («Новина», «Мати», «Повінь»).

Вивчення українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків потребує урахування типології міжлітературного діалогізму, що була розроблена Л. Оляндер. Дослідниця виокремлює «прямий, безпосередній діалог письменника з письменником, непрямий, опосередкований через тезаурус реципієнта діалог між літературними явищами, що виникли незалежно одне від одного; змішані форми діалогу» [8].

Найбільш поширений в українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язках непрямий діалог, котрий «виникає завдяки тезаурусу, здійснюється навколо загальнолюдських проблем і подій – світові війни, екологія, катастрофи планетарного масштабу, тоталітаризм тощо» [8]. Такий тип діалогу простежується майже на всіх рівнях дослідження українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків: у розробці сюжетів, образів, звернення до проблематики, тематики, модернізації жанрово-родових властивостей текстів та ін.

Продуктивним виявляється порівняння творів В. Підмогильного «Місто», Вей Хой «Заміжня за Буддою», Танідзакі Джюнічіро «Хвала тіні». Дослідження спільностей та відмінностей у художній репрезентації образу міста в українських, китайських та японських художніх текстах дозволяє поглибити розуміння про специфіку літературних зв'язків.

Компаративна методологія дозволяє порівняти трансформацію жіночих образів у творах сучасних українських (О. Забужко, І. Карпа, Є. Кононенко, М. Матіос, І. Роздобудько, Г. Тарасюк та ін.), китайських (Те Нін, Чи Лі, Цань Сюе, Сюй Сяобінь), японських (Йоко Огава, Хіромі Кавакамі, Саяка Мурата, Банана Йосімото, Мієко Кавакамі) письменниць. З'ясування спільностей дає можливість усвідомити тенденції, які об'єднують сучасну українську літературу з літературами

Далекого Сходу. Відмінності дозволяють побачити специфіку національного світосприйняття.

Порівняння вічних образів у творах митців також сприяє більш глибокому розумінню специфіки літературних зв'язків. Образ матері в епічних творах Б. Антоненка-Давидовича «За ширмою», Жоу Ши «Матір-рабиня» та Осама Дадзай «Дружина Війона» має схожість, яка розкривається через такі маркери, як: материнське кохання, смирення, самопожертва, духовна перевага над чоловіком, безкорисливість, захист, доброта. Твори українського, китайського та японського письменників демонструють наявність образу інфантильного чоловіка, який постійно страждає і це приносить йому насолоду. Письменники акцентують на силі жінки, на тому, що вона дбає про чоловіка, про свою Батьківщину, зрікається власних бажань, жертвує собою, смиренно сприймає жорстокість чоловіків та навколишнього світу. Покірливе сприйняття жорстоких вчинків у творах Б. Антоненка-Давидовича, Жоу Ши та Осама Дадзай свідчить про смиренність жінки перед долею, про її покірність. Констатуємо, що покірність долі, чоловікові, обставинам – це домінуючі риси образу матері в епічних творах письменників. Водночас цей персонаж ілюструє величезну духовну силу, готовність жертвувати собою заради благополуччя родини.

Підкреслимо, що обмеження винятково типологічним методом не дозволить усвідомити повноту українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків, оскільки «засоби порівняння – історико-типологічний, історико-генетичний і контактологічний (взаємодії)» і «явища літературної подібності на основі самостійного виникнення, спільного походження чи взаємодій не слід відривати одне від одного. Вони перебувають у діалектичній єдності. В усіх випадках ідеться про виникнення подібних літературних явищ на подібному соціальному ґрунті. Що ж до історичних, генетичних та контактних чинників, то хоча вони принципово відмінні, але під час аналізу конкретних казусів їх важко розмежовувати» [2]. У цьому контексті потрібно звернути увагу на можливість компаративного вивчення творів китайської письменниці Лі Чінчжао «Післямова до нотаток про написі на бронзі і каменях» та японської авторки Сей Сьонагон «Записки край узголів'я», що репрезентують суб'єктивну авторську свідомість, внутрішній світ героїнь, фемінні маркери художніх текстів.

Компаративне дослідження українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків дозволяє усвідомити традиції та новації художніх пошуків митців. Р. Гром'як підкреслив, що «дослідник-компаративіст мусить не тільки спиратись на власний читацький досвід, а й дбати про актуалізацію рецептивного досвіду свого слухача/читача» [5]. Звернення до рецептивної естетики дозволяє, з одного боку, з'ясувати специфіку інтерпретації творчості українських митців критикою та літературознавством Китаю та Японії, а також розглянути рецептивні студії українських дослідників про художні явища китайської та японської літератури.

Методологія вивчення українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків потребує залучення інтертекстуального аналізу. Досліднику

треба мати ерудицію та інтуїцію, які сприятимуть науковому пошуку інтекстів. Ж. Женетт називає інтертекстуальність «транстекстуальністю», яка зумовлюється відкритим або прихованим зв'язком одного тексту з іншим. Цитати, плагіат, алюзію дослідник називає інтертекстуальністю, епіграфи, заголовки, передмови, післямови, ілюстрації та ін. – паратекстуальністю, полеміку одного тексту з іншим – метатекстуальністю, імітації, трансформації та пародіювання попередніх текстів – гіпертекстуальністю, зв'язок та співвідношення тексту з архітектором, з жанрово-видовою структурою створює архітекстуальність. Дослідники І. Арнольд, Ж. Женетт, О. Жолковський, П. Тороп, М. Шаповал та ін. зазначають, що інтертекстуальний аналіз передбачає виявлення ремінісценцій, алюзій, цитат, різнорівневий розгляд українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків у художніх текстах письменників.

Отже, можемо констатувати, що компаративне вивчення творів національних літератур є одним із центральних зацікавлень сучасних філологічних досліджень. Порівняльне дослідження українсько-китайських та українсько-японських літературних зв'язків дозволяє усвідомити спільність та своєрідність художніх процесів у національних літературах, висвітлити схожість та відмінність в індивідуально-авторському втіленні ідей, тем, мотивів, проблематики, образів та ін. Наша розвідка тільки відкриває можливості компаративного аспекту вивчення зв'язків літератури України з літературами Далекого Сходу. Перспективи вбачаємо у порівнянні конкретних художніх творів українських, китайських та японських письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крижановська О. «Ланка»-МАРС та «Серапіонові брати»: порівняльно-типологічний аспект : монографія. Київ : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2021. 352 с.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Volkov_Anatolii/Leksykon_zahalnoho_ta_porivnialnoho_literaturoznavstva/.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ : Видавничий центр «Академія», 2007. 752 с.
4. Наливайко Д. Інтродукція. Національні варіанти літературної компаративістики : колективна монографія. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2009. 750 с. URL: <http://1576.ua/books/3207>.
5. Літературознавча рецепція і компаративістичний дискурс / Редактори: Р.Т. Гром'як, І.В. Папуша. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 378 с.
6. Папуша І. До методології літературознавчої компаративістики. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТДПУ. 2002. 331 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1045701/>
7. Дюришин Д. Теорія порівняльного вивчення літератури. 318 с.
8. Оляндер Л. Проблеми міжлітературного діалогізму: компаративістський аспект. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТДПУ. 2002. 331 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1045701/>.

9. Дмитренко В. Основні мотиви творчості Дмитра Фальківського. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка (філологічні науки)*. Луганськ : Альма-матер, 2011. Вип. 17. С. 66–72.

REFERENCES

1. Kryzhanovska, O. (2021). «Lanka»-MARS ta «Serapionovi braty»: porivnialno-typolohichni aspekt ["Lanka"-MARS and "Serapion Brothers": a comparative-typological aspect]. Kyiv: TOV NVP "Interservis", 352 p. [in Ukrainian].

2. Volkov, A. (2001). *Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva* [Lexicon of general and comparative literature]. Chernivtsi: Zoloti lytavry. 634 s. [in Ukrainian].

3. Hromiak, R., Kovaliv, Yu., Teremok, V. (2007). *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* [Literary dictionary-reference]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia». 752 s. [in Ukrainian].

4. Nalyvaiko, D. (2009). *Introduktsiia* [Introduction]. *Natsionalni varianty literaturnoi komparatyvistyky: kolektyvna monohrafiia*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Stylos». 750 s. [in Ukrainian].

5. Hromiak, R.T, Papusha, I.V. (2004). *Literaturoznavcha retsepsiia i komparatyvistychni dyskurs* [Literary reception and comparative discourse]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. 378 s. [in Ukrainian].

6. Papusha, I. (2002). *Do metodolohii literaturoznavchoi komparatyvistyky* [To the methodology of literary comparative studies]. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil TDPU. 331 s. [in Ukrainian].

7. Diuryshyn, D. *Teoriia porivnialnoho vuvchennia literatury* [The theory of comparative study of literature]. 318 s. [in Ukrainian].

8. Oliander, L. (2002). *Problemy mizhliteraturnoho dialohizmu: komparatyvistskyi aspekt* [Problems of interliterary dialogism: comparativist aspect.]. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil TDPU. 331 s. [in Ukrainian].

9. Dmytrenko, V. (2011). *Osnovni motyvy tvorchosti Dmytra Falkivskoho* [The main motives of Dmytro Falkivskyi's work]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka (filolohichni nauky)*. Luhansk: Alma-mater. Vyp. 17. S. 66–72 [in Ukrainian].